



Foto: Tom van Limpt

Op het onderwijsplatform LitLab.nl is een nieuwe werkvorm beschikbaar: de Staaltjes. Deze werkvorm is ontwikkeld om leerlingen te leren hoe ze begrijpend lezen kunnen combineren met het lezen van fictie. Ze oefenen met een heel scala (staaltjes) aan teksten: met het regeerakkoord bijvoorbeeld, maar ook Nederlandstalig spoken word.

## Begrijpender lezen

# NEDERLAND BEGRIJPEN DOOR TE LEZEN

ELS STRONKS

Sinds 2016 bestaat LitLab.nl, een onderwijsplatform voor het onderzoekend lezen van literatuur en fictie. Eerst met alleen de werkvorm Proeven: wat langere lessenseries voor de bovenbouw havo en vwo. Daarna met Leesclubs: stof voor gesprekken over romans en dichtbundels, voor de bovenbouw vmbo, havo en vwo. En sinds kort is er de werkvorm Staaltjes. Deze zijn bedoeld voor de onderbouw vmbo en havo, en dat is nieuw. Maar nieuw is vooral dat ze begrijpend lezen en het lezen van literatuur combineren. Dat betekent dat leerlingen vaardigheden uit het begrijpend lezen (met name: de argumentatieve structuur van teksten doorgronden) leren combineren met leesvaardigheden die in het literatuuronderwijs vooropstaan (met name: herkenkend en belevend lezen).

### Brug

Als redactie van LitLab.nl willen we met de Staaltjes een brug slaan tussen begrijpend lezen en literatuuronderwijs. Kunnen we leerlingen met dieper begrip, 'begrijpender', laten lezen als we tekstsoorten en leesvaardigheden combineren, en als we hen laten oefenen met teksten die stuk voor stuk iets leren

over de Nederlandse cultuur in de brede zin van dat woord – teksten zoals het zinnetje 'functie elders', maar ook de metafoor 'bv Nederland', of hiphop, advertenties, posts op LinkedIn en ga zo maar door? De verbindende factor tussen al die teksten is de Nederlandse context ('cultuur') waarin ze ontstonden. We weten uit onderzoek dat niet alleen iemands woordenschat, maar vooral ook kennis van de context waarin je leeft, veel bijdraagt aan leesbegrip. Vandaar deze insteek (zie kader 1 voor een voorbeeld van een Staaltje).

We maakten de Staaltjes omdat er vraag was naar LitLab-materiaal voor de onderbouw. In de Proeven en Leesclubs voor de bovenbouw veronderstellen we een bepaalde onderzoekende leeshouding, die al in de onderbouw aangeleerd kan worden, mits we daar de juiste didactiek voor vinden. Tegelijkertijd willen we met de Staaltjes ook een aantal problemen van het huidige schoolvak Nederlands adresseren. Denk hierbij aan het probleem van overladenheid, gebrek aan vakinhoud, de fragmentatie die docenten ervaren, maar ook het feit dat het huidige leesonderwijs leerlingen onvoldoende 'diep lezen' leert (zie kader 2). Dat laatste betekent dat leerlingen de informatie in teksten niet goed kunnen evalueren, onvoldoende op de inhoud van teksten

kunnen reflecteren, en zich niet lang genoeg in teksten kunnen verdiepen.

### Didactiek

Een voorbeeld van een Staaltje kan duidelijk maken hoe onze insteek van het combineren van leesvaardigheden eruitziet. Staaltje 7a gaat over ‘racisme lezen’, bestemd voor vmbo 2 en havo 1; het is bedoeld als opstapje naar Staaltje 7 voor vmbo 4 en havo 3 (met hetzelfde thema). Het Staaltje omvat twee teksten. Tekst 1 is een fragment uit het regeerakkoord *Omzien naar elkaar* (2021), waarin de regering schrijft over maatregelen tegen racisme die bijvoorbeeld uitzendbureaus zullen treffen. Tekst 2 is een advertentie van een uitzendbureau. De leerlingen lezen

de teksten, en maken dan opdrachten in vier stappen.

- In de stap Reageren inventariseren de leerlingen wat ze van de teksten begrijpen, en van racisme weten of vinden.
- In de stap Begrijpen zoeken ze naar woorden waarvan ze de betekenis niet kennen, en leggen ze verbanden in teksten door uit te zoeken waar gebruikte signaalwoorden naar verwijzen.
- In de stap Analyseren brengen ze in schema welke maatregelen de regering precies voorstelt en wat die tot doel hebben (onder andere: bij het vinden van een baan mag je etnische achtergrond geen rol spelen). Ook stellen ze vast welk doel het uitzendbureau met zijn advertentie heeft, en waaraan ze dat in de tekst en

Staaltje 3 gaat over de spokenworddichter Benzokarim en zijn voordracht van ‘Hé Bolle’. De leerlingen lezen eerst een biografie over Benzokarim, afkomstig van de website van WritersUnlimited, de organisatie die spoken word bekendheid geeft. Daarna bekijken en beluisteren ze de voordracht van ‘Hé Bolle’.

- Leerlingen geven in de stap Reageren eerst hun reactie op de informatie in deze teksten: wat begrijpen ze al, wat nog niet?
- Vervolgens kijken ze in de stap Begrijpen naar woorden en frases die ze misschien niet kennen (aan de weg timmeren, bespreekbaar maken, poetry slam) en naar verbanden die er in de teksten door verwijswaarden gelegd worden.
- In de stap Analyseren kijken leerlingen naar de manier waarop Benzokarim zijn voordracht met lichaamstaal ondersteunt, hoe hij de dialoogvorm gebruikt en naar de informatie die wel/niet in de biografie te vinden is.
- In de stap Interpreteren beredeneren ze hoe de vorm van Benzokarims voordracht betekenis geeft aan zijn tekst. En ze bekijken het verschil aan informatie die Benzokarims autobiografische voordracht (over zijn onzekerheid over zijn lichaamsomvang) geeft en de biografische informatie van de website (succesvol spokenworddichter, student rechten). Ook kijken ze terug naar de stap Reageren: wat begrijpen ze nu van de tekst, hoe lezen ze die nu?

Kader 1. Voorbeeld van een Staaltje

Er spelen nog meer problemen rond het schoolvak Nederlands: de leerlingen vinden het niet het meest interessante vak (Van Asseldonk & Coppen, 2021) en willen meer zelf schrijven in creatieve genres (Redactie Onze Taal, 2018). De docenten vinden het vak overladen en gefragmenteerd (Hendrix & Van der Westen, 2018). De academisch neerlandici en vakdidactici missen vakinhoud (Meesterschapsteam Nederlands, 2021). En daarbij zijn de resultaten van het lees- en schrijfonderwijs niet naar tevredenheid van onder meer de Inspectie van het Onderwijs (2020). De Onderwijsraad en het IMF zien daarvoor kansenongelijkheid in Nederland toenemen (Onderwijsraad, 2021). En dan zijn ook nog zorgen dat in de Curriculum.nu-plannen maatschappelijke ontwikkelingen op het terrein van digitalisering, taalachterstanden en laaggeletterdheid niet zijn meegenomen (Curriculumcommissie, 2020).

Het schoolvak Nederlands gaat bij ministerieel besluit met voorrang herzien worden, te beginnen bij de centrale eindexamens. Het schoolvak krijgt voorrang omdat het van alle schoolvakken het vak is dat het langst geleden herzien is. Al meer dan twintig jaar heeft geen grondige herziening plaatsgevonden. De motie-Van Meenen (2021) legde vast dat bij die herziening zowel de lerarenvakvereniging en de academisch neerlandici betrokken worden.

Kader 2. Stand van zaken in de probleemanalyse en de herziening van het schoolvak Nederlands

## Onze insteek betekent dat we het onderscheid tussen zakelijke teksten bij begrijpend lezen en literaire teksten bij literatuuronderwijs laten varen

de afbeelding (een representatie van een aantal Nederlanders) kunnen zien.

- In de stap Interpreteren brengen ze de bevindingen uit voorgaande stappen met elkaar in verband: het uitzendbureau schrijft weliswaar heel uitnodigend (‘Voel je bij ons thuis’, ‘Kom bij ons eens langs voor koffie’), maar in de afbeelding zie je alleen witte mensen van een bepaalde leeftijd die niet iedereen in Nederland representeren. Leerlingen beantwoorden de vraag: is dit nu het racisme dat de regering bedoeld, of is hier sprake van het werven van mensen voor banen zonder dat tekst en afbeelding racistisch bedoeld zijn? Hoe moeilijk of gemakkelijk zal het dus zijn de maatregelen van de regering tegen racistische taal te nemen? Ten slotte kijken de leerlingen terug naar wat ze opschreven bij de stap Reageren: hoe lezen ze de teksten nu, wat is er veranderd?

Het Staaltje behandelt ingewikkelde thematiek, maar geeft daarmee ook de kans om diep op voor het schoolvak Nederlands relevante inhoud in te gaan. De leesstrategie van het reageren-begrijpen-analyseren-interpreteren helpt leerlingen idealiter zicht te krijgen op hoe taal en representaties in teksten een rol spelen in racisme in Nederland. Leerlingen leren informatie te evalueren: kan het wat de regering schrijft, is racistische taal te herkennen en te bestraffen? Ze leren ook op teksten reflecteren: hoe oordeel ik zelf in deze kwesties? Onze insteek betekent dat we het onderscheid tussen zakelijke teksten bij begrijpend lezen en literaire teksten bij literatuuronderwijs laten varen, en de spagaat proberen op te lossen waarvoor leerlingen en docenten zich nu vaak geplaatst zien: bij begrijpend lezen draait alles om de argumentatie in een tekst te doorzien en analyseren, bij literatuuronderwijs om de herkenning die een tekst je kan brengen.

### Een gedesintegreerd schoolvak

In de huidige eindtermen van het schoolvak Nederlands ligt een zwaar accent op communicatieve vaardigheden (zie kader 3). Daardoor vindt leeropbrengst die wij voor

de Staaltjes zien (het door het lezen ingewijd raken in wat teksten je over Nederland kunnen leren, Nederland leren begrijpen), niet vanzelfsprekend een plek in het huidige schoolvak. Om dit op te lossen kunnen we die leeropbrengst ook wel in termen van vaardigheden formuleren. Namelijk de vaardigheid om teksten te lezen als dragers van ideeën die dit land bijeenhouden, maar ook verdelen – ideeën die je als lezer onderdeel van een groep kunnen laten voelen of je juist van die groep buiten kunnen sluiten.

Beter zou het echter zijn om ook het onderliggende probleem van herwaardering van vakinhoudelijke kennis over de Nederlandse taal en cultuur bij het schoolvak Nederlands op te lossen. In die richting wordt ook gedacht door de verschillende groepen die met herziening van het schoolvak bezig zijn. Curriculum.nu deed dat bijvoorbeeld in de vorm van gedeelde thema’s voor het hele vak, het Meesterschapsteam Nederlands in de vorm van perspectieven van waaruit Nederlandstalige teksten als multidimensionale objecten te bekijken zijn die tegelijkertijd zijn ingebed in een cultuur én een bepaalde functie hebben zoals overtuigen of informeren én een bepaald systeem kennen. Er worden, bijvoorbeeld vanuit de docentontwikkelteams van het

Hulshof, Kwakernaak en Wilhelm beschreven in 2015 de ontwikkeling van paradigma’s in het schoolvak Nederlands: na het literair-grammaticaal paradigma (1860–1900), kwam het individueel-expressief paradigma (1900–1930), daarna het literair-grammaticaal en maatschappelijk paradigma (1930–1970), toen het communicatief-emanipatoir paradigma (1970–1990), en nu bevinden we ons in het communicatief-utilitair paradigma.

Kader 3. Paradigma’s in het schoolvak

Meesterschapsteam, ook al wat onderwijsmiddelen gemaakt vanuit die overkoepelende doelen.

Met de Staatjes stellen we heel expliciet dat ‘Nederland leren lezen en begrijpen’ een vanzelfsprekende leeropbrengst van het schoolvak Nederlands hoort te zijn. Daarmee voegen we een pedagogische dimensie toe aan de perspectievenbenadering van het Meesterschapsteam. ‘Begrijpender lezen’ betekent dan niet alleen dat je een leesstrategie hebt om elke tekst als multidimensionaal object te zien, maar ook dat je dieper in de inhoud van elke willekeurige Nederlandstalige tekst kunt duiken omdat je weet hoe die zich tot de Nederlandse context én jezelf verhoudt.

## Met de Staatjes stellen we heel expliciet dat ‘Nederland leren lezen en begrijpen’ een vanzelfsprekende leeropbrengst van het schoolvak Nederlands hoort te zijn

Voor wat het leesonderwijs betreft slaan we met de Staatjes ook een andere didactische richting in dan het project *Na PISA de lente*, dat ook het probleem van onvoldoende diep lezen aanpakt, maar ervoor kiest om voor begrijpend lezen vakinhouden van andere schoolvakken te gebruiken (natuurkunde, aardrijkskunde, geschiedenis, economie et cetera). Voordeel van deze oplossing is dat leerlingen leeswerk voor andere vakken ook onder meer begeleiding doen. Nadeel is dat het schoolvak Nederlands er niet meer eigen vakinhoud door krijgt. Daarom kiezen we bij LitLab voor de integratie van twee soorten leesonderwijs die nu bij het schoolvak Nederlands gegeven worden. Dat kan, als je ervan uitgaat dat het schoolvak een overkoepelend doel heeft, iets als: ‘leerlingen

productief (als schrijver, als spreker) en receptief (als lezer, luisteraar) toegang geven tot de volle breedte van de geschreven en gesproken Nederlandse taal en cultuur’.

### Praktijk

Of de Staatjes ook gaan werken, is op dit moment een open vraag. Onderaan elk Staatje is een formulier te vinden waarmee commentaar geleverd kan worden. Aan de hand daarvan herontwerpen en herzien we de Staatjes. Ook namen docenten deel aan workshops die we organiseerden om de Staatjes te verbeteren. Ze leverden belangrijke ideeën, zoals: maak eerst een stap Reageren voor je leerlingen richting Begrijpen stuurt, om aan te geven dat hun connectie met de tekst van groot belang is. Maar ook: de Staatjes zijn nog te moeilijk voor de eerste klassen van de onderbouw havo en vmbo. Om die reden maakten we Staatjes als 7a, dat bedoeld is voor de lagere klassen en dezelfde thematiek kent als Staatje 7, dat met hogere klassen verkend kan worden. Doel, didactiek en inhoud: we zien uit naar volgende discussies met docenten.

Els Stronks is hoogleraar Vroegmoderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit Utrecht. Tevens maakt ze deel uit van de redactie van LitLab.nl.

### LITERATUUR

- Asseldonk, A. van, & Coppen, P.-A. (2021). Hoe leuk is saai? Bovenbouwleerlingen havo/vwo over het schoolvak Nederlands. *Levende Talen Tijdschrift*, 22(1), 25–34.
- Curriculumcommissie. (2020). *Kaders voor de toekomst: Tussenadvies 1*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/02/04/tussenadvies-1-kaders-voor-de-toekomst>
- Hendrix, T., & Westen, W. van der. (2018). *Visie op het vak taal/ Nederlands voor Curriculum.nu*. <https://levendetails.nl/wp-content/uploads/2018/01/Visie-op-het-vak-taal-Nederlands-voor-Curriculum.nu-Hendrix-en-Van-der-Westen-jan-2018-DEF.pdf>
- Hulshof, H., Kwakernaak, E., & Wilhelm, F. (2015). *Geschiedenis van het talenonderwijs in Nederland: Onderwijs in de moderne talen van 1500 tot heden*. Passage.
- Inspectie van het Onderwijs. (2020). *De staat van het onderwijs 2020*. <https://www.destaatvanhetonderwijs.nl>
- Meenen, P. van. (2021). *Motie over de centrale examens Nederlands en moderne vreemde talen hernieuwen*. <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021Z05861&did=2021D12924>
- Meesterschapsteam Nederlands. (2021). *Bewuste geleterdheid in perspectief: Kennis, vaardigheden en inzichten*. <https://nederlands.vakdidactiek.nl/wp-content/uploads/sites/4/2021/03/Bewuste-geleterdheid-in-perspectief-maart-2021-220321.pdf>
- Onderwijsraad. (2021). *Later selecteren, beter differentiëren*. <https://www.onderwijsraad.nl/binaries/onderwijsraad/documenten/adviezen/2021/04/15/later-selecteren-beter-differentieren/Advies+Later+selecteren+beter+differentie%CC%88ren.pdf>
- Redactie Onze Taal. (2018). *De kwestie: Het schoolvak Nederlands. Onze Taal*, 87(1/2). <https://onzetaal.nl/tijdschrift/digitale-onze-taal/editie/februari-maart-2018/1802-de-kwestie-het-schoolvak-nederlands>

### Mediawijsheid en online veiligheid van jongeren

Met de uitbraak van het coronavirus groeide onze internetafhankelijkheid enorm. Dit gold in bijzondere mate voor jongeren. Uit onderzoek blijkt dat jongeren eerder slachtoffer zijn van cybercrime. Aanleiding voor Joyce Kerstens en Deike Schulz van NHL Stenden Hogeschool om Amsterdamse scholieren in het middelbaar onderwijs te bevragen naar hun internetervaringen, digitale (on)veiligheid en mediawijsheid tijdens corona. Hoe veilig voelen ze zich eigenlijk achter hun schermjes en hoe mediawijs zijn ze?

‘Jongeren tussen de 12 en 18 jaar zijn gemiddeld meer dan vijf uur per dag online om te chatten, filmpjes te kijken en te gamen’, vertelt Joyce Kerstens, associate lector aan NHL Stenden Hogeschool. ‘Ze experimenteren volop en zijn heel actief op social media. Hieraan zijn risico’s verbonden. Van oplichting, afpersing en misbruik van persoonsgegevens tot pesten, seksuele intimidatie en internetverslaving.’

Om de ernst en omvang in kaart te brengen, vroegen Kerstens en Schulz 423 Amsterdamse jongeren tussen de 12 en 18 jaar naar hun ervaringen in de online wereld. ‘Wat mij opvalt is dat compromitterend beeldmateriaal vaak klakkeloos wordt doorgestuurd’, zegt Kerstens. ‘Een kwart van de leerlingen in Amsterdam heeft in de voorgaande drie maanden een compromitterend filmpje gezien van een medeleerling. Daarbij kun je denken aan een blootfilmpje of een video waarop een medeleerling wordt gepest of mishandeld. Ongeveer een op de vijf leerlingen stuurt zo’n compromitterend filmpje vervolgens door aan anderen.’

Een verder opvallend resultaat is dat ruim veertig procent van de jongeren aangeeft dat hun school meer aandacht zou moeten besteden aan het onderwerp seks en internet. ‘Deze grote behoefte aan meer begeleiding heeft ons verrast’, vertelt lector Deike Schulz. ‘Zeker omdat jongeren aangeven dat ze na het meemaken van vervelende situaties op internet eerst contact zoeken met leeftijdsgenoten. Pas daarna komen de ouders of docenten in beeld. Daar ligt een uitdaging voor zowel opvoeders als het onderwijs.’

Kerstens: ‘Mediawijsheid moet als vak nog echt body krijgen. Het besef dat je daar als school serieus en consequent aandacht aan moet geven in je lessen moet nog landen bij veel scholen. Wij doen het goed op het gebied van mediawijsheid, maar het vak zou structureler in het lesrooster moeten komen.’ NHL Stenden

### Hoe werkt tweetaligheid in het brein?

Het *European Journal of Psychology of Education* heeft recent een artikel gepubliceerd van Evelyn Bosma, taalwetenschapper van de Fryske Akademy. Samen met collega’s onderzocht Bosma hoe tweetaligheid in het brein werkt en wat we daarmee moeten in het onderwijs. Hun review (<vllt.nl/bosma>) laat zien hoe de woordenschatontwikkeling van tweetalige kinderen ondersteund kan worden door *translanguaging*, het doelbewust door elkaar gebruiken van verschillende talen in het onderwijs.

De woordenschatontwikkeling van tweetalige kinderen vertoont belangrijke overeenkomsten met die van eentalige kinderen, maar dat wordt nog weleens over het hoofd gezien. Alle kinderen bouwen in hun hoofd een netwerk van woorden die onderling met elkaar verbonden zijn door overeenkomsten in klank of betekenis. Hoe meer van dit soort connecties, hoe beter, want die zorgen voor een snellere woordenschatontwikkeling en een beter leesbegrip.

Het is daarom belangrijk dat het onderwijs niet alleen gericht is op het leren van nieuwe woorden, maar ook op het creëren van verbindingen tussen die woorden. Dit kun je bijvoorbeeld doen door woorden in verschillende contexten te gebruiken of door de relaties tussen woorden te laten zien. Relevant voor het onderwijs aan tweetalige kinderen is dat zij in hun hoofd niet alleen verbindingen creëren tussen woorden van dezelfde taal, maar ook tussen woorden van verschillende talen. Tweetalige kinderen ontwikkelen dus één lexicon, waarin woorden van beide talen met elkaar verbonden zijn.

Dit inzicht is cruciaal voor het onderwijs, want het betekent dat het onderwijs aan tweetalige kinderen zich niet alleen moet richten op het versterken van de woordverbindingen binnen een taal, maar ook op het versterken van de woordverbindingen tussen talen. *Translanguaging* kan een goede strategie zijn om dit te bereiken. Je kunt leerlingen bijvoorbeeld onderling laten overleggen in hun moedertaal, in de klas vragen hoe ze een bepaald concept in hun eigen taal zouden benoemen, of ze laten lezen en schrijven in beide talen. *Fryske Akademy*